

**АНДРИЙЦЕ В. Д. ПРАВОВЫЕ ИНСТИТУТЫ ОБЩЕЙ И ОСОБЕННОЙ ЧАСТИ
ДОКАЗАТЕЛЬНОГО ПРАВА КАК ПОДОТРАСЛИ ГРАЖДАНСКОГО
ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА**

Рассмотрено доказательное право как подотрасль гражданского процессуального права, определены нормы общей и особенной части доказательного права и объединены в соответствующие правовые институты общей и особенной части доказательного права.

Ключевые слова: структура, систематизация, правовые институты, доказательное право, гражданское процессуальное право.

**ANDRIYTSIO V. LEGAL INSTITUTIONS OF GENERAL AND SPECIAL PART
OF THE LAW OF EVIDENCE AS SUBSECTORS OF CIVIL PROCEDURE LAW**

The law of evidence as a subsector of civil procedure law is reviewed, the norms of general and special part of the law of evidence are determined and united to the appropriate legal institutions of general and special part of the law of evidence.

Key words: structure, legal institutions, law of evidence, civil procedure law.

УДК 347.62(470+476)

Н. А. Д'ЯЧКОВА,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри охорони інтелектуальної власності, цивільного права та процесу

навчально-наукового інституту права та масових комунікацій

Харківського національного університету внутрішніх справ

**ВИЗНАЧЕННЯ У ШЛЮБНОМУ ДОГОВОРІ
ПОРЯДКУ КОРИСТУВАННЯ ЖИТЛОМ**

Розглянуто проблемні питання визначення у шлюбному договорі порядку користування житловим приміщенням, яке належить одному з подружжя, та визначено шляхи усунення правових колізій, що виникають при цьому. Проаналізовано особливості визначення у шлюбному договорі відносин подружжя з приводу користування житлом, яке належить одному з них, та наведено науково-теоретичні висновки і практичні рекомендації щодо їх удосконалення.

Ключові слова: подружжя, шлюбний договір, правовий режим майна подружжя, право користування житлом, право особистої власності.

Серед проблем, які виникають у подружжя протягом сімейного життя, особливо актуальним є питання, пов'язане з виникненням і припиненням прав користування жилим приміщенням, котре належить чоловікові або дружині, тобто є його (її) власністю.

Житло є одним з елементів життєвого рівня людини, закріпленим у Конституції України, яка проголошує, що кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (ст. 48 Конституції України). У юридичній науці здавна відзначалася складна, комплексна природа права на житло [1]. У ньому як у суб'єктивному цивільному праві поєднуються майнові та особисті моменти. Так, право на житло є майновим правом, яке має конкретний матеріальний зміст і, отже, становить елемент правового механізму цивільно-правового регулювання [2, с. 11]. У той же час оскільки із

суб'єктивним правом на житло тісно пов'язане і право на недоторканність житла, є підстави розглядати його і як особисте право громадян [3, с. 40], пов'язане з майновим правом.

Житлові спори традиційно посідають перше місце серед сімейних спорів. Проблема посилюється й тим, що досить часто при вирішенні спірних питань виникає колізія між нормами сімейного, житлового та цивільного законодавства. Так, згідно з положеннями Цивільного кодексу (далі – ЦК) України, власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд (ч. 1 ст. 319 ЦК), у тому числі має право використовувати помешкання для власного проживання, проживання членів своєї сім'ї, інших осіб (ч. 1 ст. 383 ЦК). При цьому за ст. 59 Сімейного кодексу (далі – СК) України той із подружжя, хто є власником майна, визначає режим володіння та користування ним з урахуванням інтересів сім'ї, насамперед дітей.

При розпорядженні своїм майном дружина, чоловік зобов'язані враховувати інтереси дитини, інших членів сім'ї, які відповідно до закону мають право користування ним. Відповідно до ст. 156 Житлового кодексу (далі – ЖК) України особа, що вселилась у житлове приміщення як член сім'ї власника, користується цим приміщенням нарівні з власником будинку (квартири). Припинення сімейних відносин із власником будинку (квартири) не позбавляє її права користування займаним приміщенням, тобто у разі припинення шлюбу виселити колишнього чоловіка (дружину) без його (її) бажання практично неможливо.

Наведене положення має суттєве значення. З одного боку, при розлученні дружина або чоловік можуть бути виселені з квартири, яка належить їх колишньому чоловікові (дружині); з іншого боку, якщо згадане положення не буде відбите в шлюбному договорі або він взагалі не буде укладений, дружина або чоловік залишаться проживати в квартирі, яка їм не належить, що негативно позначиться на власниках квартири.

Отже, особливого значення набуває виняток, передбачений ч. 1 ст. 156 ЖК України: такі правила діють, якщо під час вселення особи як члена сім'ї не було укладено іншої угоди про порядок користування цим приміщенням. Однією з таких угод може бути шлюбний договір.

Чинний Сімейний кодекс України дозволяє подружжю (майбутньому подружжю) врегулювати порядок користування житлом, яке належить чоловікові або дружині на праві особистої власності. Згідно з ч. 1 ст. 98 СК України якщо у зв'язку з укладенням шлюбу один із подружжя вселяється в житлове приміщення, яке належить другому з подружжя, сторони у шлюбному договорі можуть домовитися про порядок користування ним. Подружжя може домовитися про звільнення житлового приміщення тим з подружжя, хто вселився в нього, в разі розірвання шлюбу з виплатою грошової компенсації або без неї. При цьому реєстрація (прописка) одного з подружжя у квартирі іншого ніяк не применшує права власності останнього на квартиру. По суті, таке правило замінює собою норми цивільного та житлового законодавства, фіксуючи порядок користування чужим житлом за допомогою шлюбного договору.

Питанням правового регулювання майнових відносин між подружжям за допомогою шлюбного договору присвячено багато робіт як вітчизняних (І. В. Жилінкова [4], О. О. Ульяненко [5], О. А. Явор [6], Г. О. Лозова [7], Т. П. Базова [8]

тощо), так і іноземних науковців (Л. Б. Максимович [9], Н. Є. Сосіпатрова [10], Я. І. Функ [11] тощо). Проте окремо проблеми правового регулювання визначення у шлюбному договорі порядку користування житлом не розглядалися, що зумовлює актуальність обраної теми.

Основною метою даної роботи є аналіз деяких особливостей визначення у шлюбному договорі відносин подружжя з приводу користування житлом та розроблення науково-теоретичних висновків і практичних рекомендацій щодо їх удосконалення.

Так, однією з проблем, які можуть виникнути, є невизначеність правового режиму житла, щодо якого може бути укладений шлюбний договір: чи повинно воно належати одному з подружжя на праві власності, чи сторони можуть визначити режим користування і тими приміщеннями, які належать одному з подружжя на іншому речовому праві, наприклад на підставі договору найму, укладеному ним ще до реєстрації шлюбу, або щодо помешкання державного чи кооперативного житлового фонду? Виходячи зі змісту ст. 98 СК України, можемо стверджувати, що її дія поширюється й на таке титульне володіння житловим приміщенням [12, с. 208–209]. І у тому, і в іншому випадку другий із подружжя отримує лише право користування житловим приміщенням, власником чи наймачем якого є перший із подружжя.

Однак при цьому слід мати на увазі, що у шлюбному договорі сторони не можуть, наприклад, врегулювати режим користування житлом, яке належить їхнім родичам. Шлюбний договір є двостороннім правочином, що укладається лише між подружжям (майбутнім подружжям). Родичі ж чоловіка (нареченого) чи дружини (нареченої) не є стороною такого договору, вони не можуть виступати й на стороні одного з них, а отже, неправомірним буде встановлення обов'язків третіх осіб (родичів) щодо належного їм житла. Відповідно умова шлюбного договору, яка передбачає право подружжя проживати у житловому приміщенні, що належить на праві власності їхнім родичам, буде нікчемною. Тому визначення порядку проживання подружжя в житловому приміщенні, яке належить родичам одного з них, повинно здійснюватися за допомогою окремого договору найму житла між родичем – власником житла та подружжям (або одним з них). В останньому випадку другий із подружжя отримуватиме право користування цим житлом за умови виконання вимог статей 816, 817 ЦК України.

У зв'язку з цим певні сумніви викликає й положення ч. 2 ст. 98 СК України, за яким подружжя можуть домовитися про проживання у житловому приміщенні, яке належить одному з них чи є їхньою спільною власністю, їхніх родичів – батьків дружини або чоловіка, їхніх братів, сестер тощо. У цьому випадку виникає конструкція договору на користь третьої особи, при якому встановлюється житловий сервітут на користь третьої особи – родичів подружжя. Відповідно виконання такого договору може вимагати як особа, що уклала договір, так і третя особа, на користь якої передбачено виконання, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає із суті договору, причому з моменту вираження третьою особою наміру скористатися своїм правом сторони не можуть розірвати або змінити договір без згоди третьої особи, якщо інше не встановлено договором або законом (частини 2, 3 ст. 636 ЦК України). Введення такого правила до Сімейного кодексу України дещо суперечить правовій природі шлюбного договору, оскільки залучає до вирішення майнових питань подружжя третіх осіб. У такому разі подібний договір слід називати не шлюбним, а сімейним, і відповідно подібні відносини між подружжям та членами їхньої сім'ї слід регулювати за допомогою інших, окрім шлюбного, договорів.

За своєю юридичною природою право проживання одного з подружжя в чужому житловому приміщенні має речово-правовий характер, адже задовольнити потребу подружжя у спільному проживанні іншим способом неможливо, крім надання тому подружжю, що не є власником житла, права користування цим помешканням. Право другого з подружжя є різновидом права користування чужим майном, адже в юридичному сенсі житло, яке належить іншому з подружжя, є чужим майном, і другий із подружжя є не його власником, а лише членом сім'ї власника. Той із подружжя, кому належить жилий будинок, квартира, як власник має право використовувати це помешкання для власного проживання, проживання членів своєї сім'ї, інших осіб (ч. 1 ст. 383 ЦК України). Тому визначення подружжям у шлюбному договорі порядку користування житловим приміщенням у зв'язку з укладенням шлюбу в порядку ст. 98 СК України є прикладом встановлення особистого сервітуту на користування чужою річчю (ч. 1 ст. 402, ст. 405 ЦК України). Такий сервітут є особистим, оскільки вказане право користування чужим житлом встановлюється в інтересах певної особи, яка

має статус члена сім'ї власника житлового приміщення. При цьому, як і будь-який інший сервітут, право одного з подружжя користуватися житловим приміщенням, яке належить другому з подружжя, є обмеженим речовим правом, тобто таким, що залежить від права власності і не може виходити за його межі. Зокрема, другий із подружжя не може використовувати дане житлове приміщення для організації в ньому будь-якої комерційної діяльності, в тому числі реєстрації за його адресою юридичних осіб будь-якого виду діяльності; на вимогу власника житлового приміщення в разі розірвання шлюбу він зобов'язаний звільнити житлове приміщення та знятися з реєстрації, отримавши грошову компенсацію чи без такої (ч. 1 ст. 98 СК України). Водночас вимоги володільця сервітутного права, як і вимоги власника житла, задовольняються першочергово, на відміну від тих, що ґрунтуються на зобов'язальних правах, а права володільця сервітутного права захищаються і від зазіхань самого власника.

У цілому положення ст. 98 СК України встановлюють непряму презумпцію безстроковості права користування чужим житлом одним із подружжя, що не є власником, незалежно від існування сімейних відносин іншим із подружжя – власником цього помешкання. Дана презумпція може спростовуватись досягненням домовленості про звільнення житлового приміщення тим із подружжя, хто вселився в нього, в разі розірвання шлюбу. У випадку розірвання шлюбу в того з подружжя, хто не є власником житла, припиняється відповідне сервітутне житлове право.

У шлюбному договорі доцільно регламентувати питання щодо проживання неповнолітніх дітей одного із подружжя після розірвання шлюбу, адже їх вселення не потребує згоди власника житла. Відповідно наступне виселення таких дітей у випадку розлучення буде вкрай проблематичним для того з подружжя, хто є власником житла. До того ж, з цієї точки зору, норма ст. 98 СК України суперечить основним засадам житлового законодавства, оскільки порушує право громадянина на житло, гарантоване Конституцією України, та знецінює положення частин 7, 8 ст. 7 СК України, де передбачено забезпечення можливості для дитини здійснення її прав, встановлених Конституцією України, а також обов'язок регулювання сімейних відносин з максимально можливим урахуванням інтересів дитини. Тому слушною видається пропозиція А. М. Хмач

про доповнення норми ч. 1 ст. 98 СК України обов'язком визначення порядку користування чужим житлом з максимально можливим урахуванням інтересів дитини та непрацездатних членів сім'ї [13]. Сторони не можуть своєю домовленістю позбавити їх права на проживання в житловому будинку, якщо при цьому буде погіршено їхні житлові умови. Проте не суперечитиме законодавству договір подружжя, відповідно до якого після переїзду із займаного житлового будинку (квартири) житлові умови дітей будуть задоволені на тому ж самому рівні або навіть покращені.

Подружжя також може включити в шлюбний договір умови про зміну порядку користування житлом або про припинення такого права. При цьому найбільш важливим є питання про порядок звільнення будинку (квартири) тим із подружжя, хто мав право користування ним, у випадку розірвання шлюбу. Як відомо, право користування житловим приміщенням другого з подружжя є вторинним і ґрунтується на реєстрації шлюбу. Відповідно якщо підставою виникнення даного права є реєстрація шлюбу, то підставою припинення вказаного права – реєстрація його розірвання. Саме тому чинне сімейне законодавство України дозволяє сторонам визначити у шлюбному договорі, що з моменту реєстрації розірвання шлюбу право

користування житловим приміщенням у другого з подружжя або їхніх родичів припиняється з усіма відповідними наслідками, і перш за все із зобов'язанням звільнити житло (ст. 98 СК України). Зазначимо, що сторони можуть встановити строк, протягом якого той із подружжя, право якого припинилося у зв'язку з розірванням шлюбу, зобов'язується звільнити житло другого з подружжя, включаючи зняття з реєстрації (виписку). При невиконанні вказаної умови другий із подружжя може звернутися з відповідною вимогою до суду. У такому разі це житлове приміщення вже не визнається його місцем проживання, і відповідно повинна бути припинена реєстрація його за даною адресою як за місцем проживання. Також у договорі може бути зазначено, що той із подружжя, хто має право користування, у випадку розірвання шлюбу звільнить житлове приміщення без одержання будь-якої компенсації, або, навпаки, закріплено, що така особа має право на одержання у власність іншого майна, грошей чи право на одержання іншого майна в користування.

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що визначення у шлюбному договорі порядку користування житлом, яке належить одному з подружжя, є одним із найбільш доцільних способів врегулювання житлових спорів сім'ї

Список використаної літератури

1. Бару М. И. Понятие и юридическая природа права на жилище / М. И. Бару, А. А. Пушкин, М. Н. Сибилев // Основы советского жилищного законодательства : межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1981. – С. 8–62.
2. Бару М. Конституційне право на жилу площу / М. Бару, О. Пушкін, М. Сібілєв // Радянське право. – 1979. – № 10. – С. 8–12.
3. Малєин Н. С. Тенденции развития гражданского права / Н. С. Малєин // Советское государство и право. – 1978. – № 1. – С. 39–43.
4. Жилинкова И. В. Брачный договор / И. В. Жилинкова. – Харьков : Ксилон, 2001. – 117 с.
5. Ульєяненко О. О. Шлюбний договір у сімейному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Ульєяненко Олена Олександрівна. – К., 2003. – 22 с.
6. Явор О. А. Функції шлюбного контракту в сімейному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Явор Ольга Анатоліївна. – Х., 1996. – 14 с.
7. Лозова Г. О. Окремі аспекти визначення у шлюбному договорі правового режиму майна подружжя / Г. О. Лозова // Наукові засади та практика застосування нового Сімейного кодексу України : матеріали круглого столу (м. Київ, 25 трав. 2006 р.). – Х. : Ксилон, 2006. – С. 83–88.
8. Базова Т. П. Житлові права подружжя за новим Сімейним кодексом України / Т. П. Базова // Наукові засади та практика застосування нового Сімейного кодексу України : матеріали круглого столу (м. Київ, 25 трав. 2006 р.). – Х. : Ксилон, 2006. – С. 78–82.
9. Максимович Л. Б. Брачный контракт. Комментарии. Разъяснения / Л. Б. Максимович. – М. : Ось-89, 1997. – 96 с.
10. Сосипатрова Н. Е. Брачный договор: правовая природа, содержание, прекращение / Н. Е. Сосипатрова // Государство и право. – 1999. – № 3. – С. 75–80.
11. Функ Я. И. Брачный договор. Имущественные отношения супругов, их участие в хозяйственных обществах и товариществах / Я. И. Функ. – Минск : Амалфея, 2003. – 160 с.
12. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України : наук.-практ. комент. / З. В. Ромовська. – К. : Ін Юре, 2003. – 528 с.

13. Хмач А. М. Правовые проблемы отдельных видов обязательственных отношений между членами семьи [Электронный ресурс] / А. М. Хмач. – Режим доступа: <http://lib.znate.ru/docs/index-169044.html?page=4>.

Надійшла до редколегії 07.12.2012

ДЬЯЧКОВА Н. А. ОПРЕДЕЛЕНИЕ В БРАЧНОМ ДОГОВОРЕ ПОРЯДКА ПОЛЬЗОВАНИЯ ЖИЛЬЕМ.

Рассмотрены проблемные вопросы определения в брачном договоре порядка пользования жилым помещением, принадлежащим одному из супругов, и определены пути устранения возникающих при этом правовых коллизий. Проанализированы особенности определения в брачном договоре отношений супругов по поводу пользования жильём, принадлежащим одному из них, и сделаны научно-теоретические выводы и практические рекомендации по их совершенствованию.

Ключевые слова: *супруги, брачный договор, правовой режим имущества супругов, право пользования жильём, право личной собственности.*

DYACHKOVA N. THE DEFINITION OF USE THE LIVING QUARTERS IN THE MARRIAGE CONTRACT

The problematic aspects of the definition of use the living quarters which belongs to the one of the spouses in the marriage contract are considered, and the ways of elimination of legal collisions arising thus are defined. The features of defining the relations of the spouses concerning tenure belonging to one of them in the marriage contract are analyzed; and scientific and theoretical conclusions and practical recommendations for their improvement are made.

Keywords: *marrieds, marriage contract, the legal regime of marital property, the right of tenure, the right of personal property.*

УДК 347.63:347.9](045)

Т. М. КІЙКО (КОВАЛЬЧУК),

ад'юнкт

Національної академії внутрішніх справ

ФОРМИ ЗАХИСТУ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ БАТЬКІВ

Досліджено проблемні питання правової природи форм захисту особистих немайнових прав батьків. Проаналізовано різні підходи до визначення даного поняття та його класифікації. На основі даних досліджень визначено поняття форм захисту особистих немайнових прав батьків, а також виокремлено види та суб'єкти указанного правового інституту.

Ключові слова: *форми захисту особистих немайнових прав батьків, юрисдикційна форма захисту, неюрисдикційна форма захисту, уповноважені суб'єкти із захисту прав, самозахист.*

Актуальність даної статті зумовлена сучасними тенденціями розвитку законодавства у сфері особистих немайнових відносин між батьками та дітьми, а також сучасним станом сімейно-правового регулювання відносин, що складаються з приводу нематеріальних благ.

Відповідно до ст. 3 Конституції України права та свободи людини є найвищою соціальною цінністю, а їх утвердження та забезпечення – головним обов'язком держави. Статтею 55 Конституції України встановлено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Усі ці конституційні принципи зна-

ходять своє відображення в Цивільному та Сімейному кодексах України.

Статтею 8 Сімейного кодексу України передбачено, що якщо особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами не врегульовані Сімейним кодексом (далі – СК) України, вони регулюються відповідними нормами Цивільного кодексу України, якщо це не суперечить суті сімейних відносин. Зокрема, в силу ч. 1 ст. 15 Цивільного кодексу України кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорування.

У сімейному законодавстві України знайшли своє відображення форми захисту прав та